

Miasto i katedra w Évry

Smutna komedia omyłek (w trzech częściach)¹

Cezary Wąs

W przedstawionej poniżej historii powtarza się ton pewnego niepowodzenia, który pozwala widzieć w tej niedługiej opowieści metaforyczny wizerunek kilku ważnych złudzeń, jakim oddawano się w minionym wieku. Pierwsze z nich związane były z wielką baśnią, jaką w dużej części okazał się modernizm, a w tym konkretnym przypadku jego przejawy w architekturze. Inne niepowodzenia to wynik tendencji postmodernistycznych, w których chciano widzieć początek nowej epoki, ale te przebrzmiały po dwóch dekadach. Trzeci rodzaj niepowodzeń odnosi się do stanu aktualnego, w którym uwznioślana przez teoretyków różnorodność duchowych skłonności prowadzi do ucieczki ze zbiorowych usiłowań resztek jakiegokolwiek sensu.

Modernistyczny rozmach

Paradoksalnie w modernizmie rozmach kieruje się przede wszystkim ku redukcjom. Należy to jednak dokładniej wytłumaczyć. Przyczyną powstania miasta Évry była w latach sześćdziesiątych chęć zapobieżenia nadmiernemu rozrostowi metropolii paryskiej². W tym celu podjęto budowę około trzydziestu miast w otoczeniu Paryża. Jednym z nich stało się właśnie Évry, które z miejscowości liczącej w 1962 roku 4 409 mieszkańców rozwinęło się do stolicy nowego departamentu zamieszkiwanej w 2006 roku przez 51 900 mieszkańców. Na głównie rolniczych ziemiach Hurepoix założono miasto o cechach charakterystycznych dla miast budowanych zgodnie z teoriami Le Corbusiera. Na miasto składa się w tym przypadku szereg porzucanych na dużym obszarze części swobodnie koncentrujących się wokół kilku funkcjonalnych centrów. W założeniu miasto nie posiadało jednego centrum o historycznym charakterze, lecz było rozbite na skupiska o specyficznych właściwościach użytkowych. Zabudowa o przeznaczeniu administracyjnym nie konkurowała z innymi, a wręcz nie odróżniała się od budowli mieszkalnych, zaś centra o charakterze symbolicznym, jak przykładowo kościoły, w ogóle nie zostały przewidziane. W znaczącej części mieszkańcami zostali pracownicy kilku wielkich korporacji, które przeniosły do Évry swoje siedziby. Z oczywistych względów mieszkańcy Évry napłynęli spoza terenu nowego departamentu i do dzisiaj populacja miasta, w którym średnia wieku wynosi 26 lat, należy do najmłodszych w całej Francji. Ich niezakorzenie w początkowym okresie kilkunastu lat korespondowało z charakterem miasta, jednak wraz z końcem lat siedemdziesiątych ta sytuacja zaczęła się zmieniać. Przyczyny tej zmiany były wprawdzie bardzo różnorodne, ale ogólnie można powiedzieć, że miasto bez jednoznacznego centrum, zakorzenienia w przeszłości i pozbawione przestrzeni nacechowanych symbolicznie utraciło znaczną część akceptacji społecznej. W odniesieniu do miejsc duchowego skupienia zmiany następowały zależnie od sytuacji wśród wyznawców głównych religii. Pierwsi skromną synagogę wzniesli wyznawcy judaizmu³. Następni byli muzułmanie, którzy budowę meczetu zaczęli w roku 1985 i ukończyli w dziesięć lat później⁴. Najbardziej złożony proces dotyczył budowy nowego kościoła katedralnego dla wyznawców

¹ Artykuł jest rozszerzoną wersją wystąpienia na sesji naukowej „Mias100 – 100 refleksji o mieście”, która miała miejsce w Lanckoronie w dniach od 5 do 6 kwietnia 2008 roku.

Pełną bibliografię do artykułu zamieszczono na s. 85

² Najszerzej zjawisko nowych miast we Francji opisał w swych licznych publikacjach Pierre Merlin, por. **Pierre Merlin**, *L'Aménagement de la région parisienne et les villes nouvelles*, La Documentation Française, Paris 1982; *idem*, *Les banlieues des villes françaises*, La Documentation Française, Paris 1998, *idem*, *Les villes nouvelles en France*, Presses Universitaires de France, Paris 1991. Por. także **Francois Damette**, *Retour sur la planification urbaine*, „La ville”, 2, 1995, s. 71–79 oraz **Galembert** 1999, s. 112–113.

³ **Galembert** 1999, s. 117.

⁴ **Mounia Bennani-Chraïbi**, *Mosquée d'Évry, le coût de la paix sociale*, „Les cahiers de l'Orient”, 16–17/1990, s. 63–76, **Galembert** 1999, s. 117.

⁵ **Debié, Vérot** 1991, s. 194.

⁶ Temat księży-robotników budził swego czasu wiele zainteresowania, por.: **Karol Wojtyła**, *Mission de France*, „Tygodnik Powszechny”, 9, 1948, str. 1-2, **Marie Dominique Chenu**, *Księża robotnicy we Francji*, „Za i Przeciw”, 6, 1966, str. 4, 6 oraz **Janusz Makowski**, *Kościół Francji, wśród kontrowersji i osiągnięć katolicyzmu francuskiego*, Novum, Warszawa 1969, str. 227-251.

⁷ **Galembert** 1999, s. 116.

⁸ **Émile Durkheim**, *Elementarne formy życia religijnego*, przeł. Anna Zadrożyńska, wst. i red. nauk. Elżbieta Tarowska, PWN, Warszawa 1990, s. 399-408.

⁹ Dla Évry decydujące znaczenia miały poglądy, jakie głosił programista centrum miejskiego **André Darmagnac**, por. **André Darmagnac, François Desbruyères, Michel Mottez**, *Créer un centre ville, Évry*, Editions du „Moniteur”, Paris 1980.

¹⁰ **Maurice Halbwachs**, *Społeczne ramy pamięci*, przekł. i wstęp Marcin Król, PWN, Warszawa 1969, s. 262; **Galembert** 1999, s. 113/114.

¹¹ **Debié, Vérot** 1991, s. 318; **Linder-Gaillard** 2005, s. 225.

¹² Pierwsze projekty katedry pochodzą z roku 1988, w latach 1989-1991 nastąpiło opracowanie projektu ostatecznego, kamień węgielny położono w 1991 roku, budowa trwała w latach 1992-1995, katedrę oddano do użytku w 1995 roku, inauguracja miała miejsce w Wielkanoc 1996 roku, a dedykacja (konsekracja) w 1997 roku, por. **Emma Lavigne**, *La cathédrale de la Résurrection d'Évry*, Editions du patrimoine, Paris, 2000.

¹³ **Galembert** 1999, s. 123.

katolicyzmu. Na przeszkodzie stały głównie modernistyczne koncepcje teologiczne negujące znaczenie materialnych obiektów sakralnych na rzecz kościoła tworzonego jedynie przez swych wyznawców⁵. Wskutek takich teorii w budownictwie nowych kościołów ukształtowała się tendencja do wznoszenia budowli niewyróżniających się w otoczeniu, niekiedy wręcz kaplic-baraków, a w innych przypadkach wielofunkcyjnych centrów religijnych, w których budowla kościelna wtopiona była w pozostałą część zabudowy. Część obrządków zaczęła być sprawowana w tzw. kościołach domowych. Już wcześniejsze eksperymenty z lat 1943-1954, gdy księża podejmowali pracę jako robotnicy, wskazywały na osłabienie ich statusu jako osób uświęconych⁶. Spadek znaczenia kościoła jako budowli sakralnej skutkował nie tylko banalizacją architektury kościelnej, ale wręcz jej zanikiem. Katolicy w Évry gromadzili się w budowlach pozbawionych walorów symbolicznych, bierzmowania odbywały się wynajętych salach, zaś większe uroczystości organizowano pod namiotem. Wbrew zwyczajowi, według którego biskupstwo lokowano w stolicach departamentów, kościołem katedralnym diecezji Corbeil-Essonnes-Évry był gotycki kościół Saint Spire usytuowany w Corbeil [il. 2]⁷.

Wzmiankowane wcześniej redukcje odnosiły się do zlekceważenia w kształtowaniu Évry tradycyjnych formuł urbanistycznych, w których główną rolę odgrywały nie tyle racjonalnie pojmowane względy użytkowe, lecz miejsca symboliczne integrujące zamieszkującą miasto społeczność. Wśród takich miejsc decydujące znaczenie posiadała budowla kościelna, która wzmacniała w religii jej znaczenie społeczne. W obrządku sprawowanym w jednym miejscu przez dużą grupę wyznawców badacze religii już znacznie wcześniej odkryli funkcję kształtowania podstaw celów społecznych⁸. Tego typu spostrzeżenia, czynione również w oparciu o teorie wybitnych religioznawców francuskich, znamionowały zmiany w poglądach urbanistów odpowiedzialnych za rozwój miast takich jak Évry⁹. Pamięć religijna i pamięć społeczna uznane zostały za elementy ważne w kształtowaniu przestrzeni miejskiej¹⁰. Takie podejście związane też było z powrotem do afirmacji chrześcijańskiej tożsamości, inaczej mówiąc ruchem ożywienia religijnego, który dotknął nawet silnie zlaicyzowane społeczeństwa Europy Zachodniej i skłonił architektów do uwydatniania wizualności budowli kościelnych¹¹. W końcu lat siedemdziesiątych zgłoszono także poważne zastrzeżenia wobec architektury trudnej do identyfikacji funkcjonalnej, pozbawionej wartości narracyjnych, symbolicznych czy artystycznych.

Próby odwrócenia tendencji

W Évry narzędziem rekonstrukcji tradycyjnego miasta miał stać się nowy budynek katedry [il. 1]¹². Jeżeli jednak powodem budowli kościelnej jest zmiana tendencji w urbanistyce, to katedra taka może zostać określona – chociaż tkwić w tym będzie element przesady – „katedrą urbanistów”. Jeżeli natomiast plan budowy finansowo wsparło państwo, wbrew świętej laickiej zasadzie Republiki niewspierania żadnej religii, to oznacza, że jest to również „katedra państwa”¹³. I dopiero na końcu (i to jak najbardziej dosłownie) budynek spełnia też funkcje katolickiej katedry. Zresztą w sposób nieudany, co stanie się tematem osobnych analiz.

il. 2 Katedra Saint Spire, Corbeil,
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7e/Corbeil_church.jpg

Wcześniej niż gdziekolwiek indziej plan budowy katedry pojawił się wśród urzędników zarządzających rozwojem Évry. To w tym środowisku podniosły się głosy, że sposobem na zwiększenie komfortu zamieszkiwania w Évry jest utworzenie w nim jednoznacznego centrum, w którym znalazłyby swe miejsce kościół katedralny i ratusz. Urbanistom zależało przede wszystkim na ponownym zhierarchizowaniu przestrzeni miejskiej i to w oparciu o takie elementy, które umożliwiłyby integrację wieloetnicznej społeczności. Przez budowę katedry chciano miastu przywrócić pamięć o wartościach, które tradycyjnie towarzyszyły kreowaniu jednolitych społeczności. Nie zapominano jednak przede wszystkim o luksusie zamieszkiwania miasta posiadającego wyraziste

il. 3 Marc Henry-Baudot, Meczet w Évry, 1985–1995, fot. Olivier Perrin, http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/99/La_Grande_Mosque_Evry.jpg

centrum. Wpłynęło to na taką lokalizację katedry, która zapewniła jej bliskość do dawnej rzymskiej agory (zachowanej jako wykopalisko), bliskość centrum handlowego oraz ważnych tras komunikacyjnych. Nie bez wpływu na lokalizację pozostało umieszczenie jej w pobliżu dużych rozmiarów centrum islamicznego z okazałym meczetem i minaretem [il. 3]. Katedra złączona organicznie z ratuszem miała konkurować ze śmiałym i rozległym ośrodkiem muzułmanów. Nieco inne wytłumaczenie zaangażowania w budowę katedry pojawiło się wśród urzędników państwowych. W tym środowisku ważnym argumentem było odrodzenie tradycji budowy katedr, w których tropem myśli Wiktora Hugo zawartych w powieści „Katedra Marii Panny w Paryżu” widziano nie tyle dzieło Kościoła i wyraz religijności, co raczej wyraz talentów i umiejętności świeckiego ludu. W myśl poglądów Hugo katedry były wytworem mieszkańców miast i ich zdolności kalkulowania, konstruowania i budowania, ale także właściwych temu środowisku skłonności artystycznych. Katedry w tym nurcie myślowym były też rodzajem pomnika narodowego, co również chciano wskrzesić przy okazji budowy katedry w Évry¹⁴. Usprawiedliwieniem udziału funduszy państwowych było ponadto zespolenie katedry z muzeum sztuki sakralnej, które państwu bardziej wypadało finansować niż budowę katolickiego kościoła.

Dodatkowym elementem, który wspomógł budowę katedry, choć jednocześnie wciągnął ją w mechanizmy rynkowe, było zaangażowanie do zbierania datków na terenie całej Francji agencji reklamowej, która pragnąc zachęcić potencjalnych darczyńców, w swym przekazie odwoływała się głównie do świeckich argumentów. „Nasi przodkowie jedynie siłą swych rąk, kamień po kamieniu, wznosili katedry naszego kraju. Dziś odnawiamy tę wielką trady-

¹⁴ David Watkin, *Morality and architecture. The development of a theme in architectural history and theory from the Gothic Revival to the Modern Movement*, Clarendon Press, Oxford 1977, s. 29.

cję. Razem budujemy katedrę w Évry” – głosił spot reklamowy¹⁵. Budowa katedry byłaby zatem – dla wszystkich, którzy przyłożą do tego rękę – rodzajem partycypacji w tradycji narodowej.

Najtrudniej zamiar budowy katedry osadzał się wśród katolików. Jak zostało to już wspomniane, na przeszkodzie stały przede wszystkim modernistyczne wpływy w teologii, które redukowały znaczenie sakralności i skutkowały powściągliwością w kreowaniu budowli przeznaczonych dla potrzeb religijnych. Powrót do przekonania, że także budowla jest ważną formą przekazu pamięci religijnej, odbywał się bardzo wolno, a decyzja o budowie monumentalnej katedry została właściwie wymuszona na biskupie diecezji. Zarówno biskup Évry – Guy Herbulot, jak także żarliwy orędownik ożywienia religijnego, jakim był arcybiskup Paryża kardynał Jean-Marie Lustiger, biorący udział w procesie wyłaniania projektu katedry, optowali za budowlą skromną lub średniej wielkości. Wybór monumentalnego projektu autorstwa Mario Botty i prezentacja makiety, która odbyła się w 1988 roku w gmachu Ministerstwa Kultury, tylko uzewnętrzniają fakt, że dzieło opuściło sferę kontrolowaną symbolicznie przez władze kościelne. Realna egzystencja katedry, a głównie formy jej użytkowania, jeszcze dalej odbiegły od celów, jakimi kierowały się główne podmioty sprawcze. Największe różnice odnotować jednak można w spełnianiu przez budowlę funkcji katolickiej katedry.

Aktualna pozycja katedry

Było wielkim złudzeniem, że za pomocą racjonalnych dyspozycji przestrzennych można zaspokoić ludzkie potrzeby zamieszkiwania. Miasto okazało się

il. 4 Pagoda Khánh Anh w Évry,
fot. Olivier Perrin, <http://perrin.olivier.free.fr>

¹⁵ Galembert 1999, s. 124.

il. 5 Wejście do katedry w Évry, tablica z napisem: Cathédrale de la Résurrection, Saint Corbinien, <http://www.flickr.com/photos/8989278@N03/1232033900/sizes/o/>

¹⁶ Frédéric Choulet, *L'arrêté municipal met les bouddhistes en colère*, „Le Parisien, édition Hauts de Seine”, 20 VIII 2005; Sylvain Merle, *Plus de 300 fideles à la Pagode malgré l'arrêté*, „Le Parisien, édition Hauts de Seine”, 22 VIII 2005; Aurélien Perol, *La fête bouddhiste reunite plus de 300 fidèles*, „Le Parisien, édition Hauts de Seine”, 14 VIII 2006; Sylvain Merle, *La pagoda Khanh Anh, un petit coin Viêt Nam*, „Le Parisien, édition Hauts de Seine”, 25 VII 2006; *Consécration de la statue de Bouddha de la pagode d'Évry*, Dépêche AFP, 12 VII 2006. Por. także: <http://chua Khanhhanh.free.fr/khanhanh/menu/menbaochithf.htm>.

¹⁷ Galembert 1999, s. 133. Opisy katedry: Pousse 1993, s. 34–37; Chaslin 1995, s. 7–14; Pizzi 1998, s. 96–97; Stock 2003, s. 198–199; Botta 2005, s. 66–79. Zagadnieniu podobieństwa katedry do budowli maońskich poświęcono nawet niewielką pozycję książkową, por. Dominique Setzepfandt, *La Cathédrale d'Évry, église ou temple maconnique?*, Faits & documents, Paris 1997.

wyrastać ponad to, co człowiek jest w stanie objąć rozumnym namysłem. Próba zrekonstruowania miasta za pomocą projektu budowy katedry wymyślonej przez urbanistów, zespolonej z muzeum i wzniesionej w sporej części wskutek decyzji świeckiego państwa i za państwowe pieniądze, odsłania niemożliwość odtworzenia tradycji tak głęboko zerwanej i podzielonej. Próba okazała się nieudana może również dlatego, że jej podstawą były kolejne fale racjonalnych spekulacji, które jakkolwiek skierowane przeciw innym racjonalnym spekulacjom, to okazały się nadal nieprzystające do materii coraz bardziej złożonych układów społecznych. Aktualna egzystencja katedry różni się od przeznaczonych jej funkcji dlatego, że potrzeby rozpoznane w latach osiemdziesiątych utraciły swoje znaczenie dużo szybciej, niż można to było przewidzieć.

Przed wszystkim trudno uwierzyć, by katolicka katedra mogła zintegrować mieszkańców, którzy w dużej części są wyznawcami religii innych niż wyznania chrześcijańskie. Duże centrum islamistyczne z meczetem nie jest obecnie jedynym dowodem na religijne zróżnicowanie mieszkańców Évry, w budowie jest bowiem olbrzymich rozmiarów buddyjska pagoda Khanh Anh, której na obszarze 4 tysięcy metrów kwadratowych towarzyszyć będą liczne inne obiekty służące wyznawcom Sidharathy Guatamy [il. 4]¹⁶. Uporządkowanie danych statystycznych ujawniło, że katolicycy aktywnie zaangażowani w kult stanowią zaledwie kilkuprocentową część populacji. Równie złudne okazało się przypuszczenie, że wspólną pamięć można odtworzyć przez odwołanie się do wielkiej tradycji narodu francuskiego, jaką jest budowanie katedr. Ponownie na przeszkodzie staje rozwarstwienie wśród mieszkańców, z których osiemnaście procent pochodzi spoza Francji, a osiem procent z francuskich terytoriów zależnych lub dawnych kolonii. Jednoczenie tych osób wokół mało im znanej tradycji wydaje się pomysłem zbyt wyspekulowanym.

Wartym postawienia problemem jest także pytanie, czy wzniesiony budynek jest w jakiegokolwiek mierze kontynuacją tradycji francuskich katedr. Betonowy walec nic nie dziedziczy z budowli gotyckiej, brakuje w nim naw, specyficznego wertykalizmu, przypór, łuków ostrych w konstrukcji czy dekoracji. Ceglana okładzina ścian zewnętrznych i wnętrza, w wielu przypadkach prowadzona w wątkach ceglanych tworzących piękne dekoracje, nie jest wystarczającym wskrzeszeniem ducha gotyckiej katedry. Powściągliwie zaznaczona jest także przynależność budowli do katolicyzmu. Na zewnątrz świadczy o tym metalowa klatka ze skromnym krzyżem, umieszczona w najwyższym punkcie korpusu budowli. Okrągła katedra w swym zewnętrznym wyglądzie przypomina Koloseum, teatr, krematorium, maońską kwaterę główną, tylko nie kościół¹⁷. Użytkownikom budowli wiele satysfakcji przyniosło umieszczenie przy wejściu dużej kamiennej tablicy zawiadamiającej, że opatrzony nią budynek jest „Katedrą Zmartwychwstania” [il. 5], bez niej bowiem dzieło byłoby równie mało rozpoznawalne jak typowe przejawy architektury modernistycznej. Wprawdzie przedstawiciele Kościoła czynią zabiegi na rzecz „rekatolicyzacji” katedry, ale trudno wierzyć w ich pełne powodzenie. Opublikowany na potrzeby oprowadzania po katedrze przewodnik zawiera na ostatniej stronie fotografię Bazyliki Grobu Świętego w Jerozolimie, której kolisty plan ma tłumaczyć nietypowy kształt katedry w Évry. W innych publikacjach głoszony jest ponadto pogląd, że budowla nawiązuje do kościołów bizantyjskich.

il. 6 Mario Botta, „Casa Rotunda”, dom Medichich w Stabio, Ticino, Szwajcaria, 1980–1982, fot. Roberto Selito, za: Peter Gössel, Gabriele Leuthäuser, *Architecture in the twentieth century*, Taschen, Köln, 2001, s. 312

il. 7 Mario Botta, Budynek Union Bank of Switzerland (UBS), obecnie Bank für Internationalen Zahlungsausgleich (BIZ), Bazylea, Szwajcaria, 1986–1995, fot. Julian Mendez, http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/cb/Basel_BIS_building_by_Mario_Botta_20070723.jpg

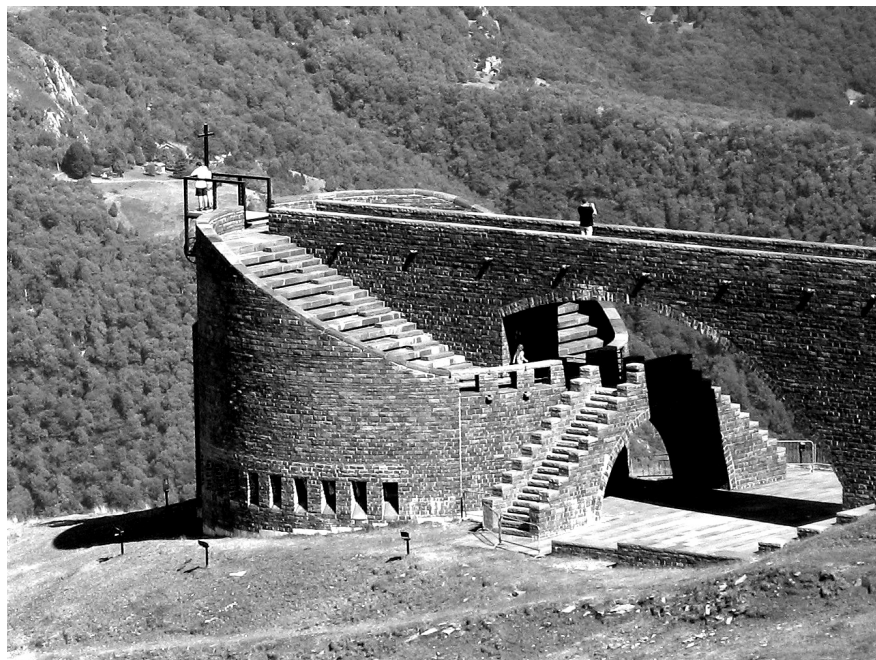

il. 8 Mario Botta, Muzeum Sztuki Nowoczesnej, San Francisco, 1989–1995, fot. Christopher Beland, <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bf/Yerba-Buena-Gardens-MOMA.jpg>

Lipy zasadzone na dachu mają – zdaniem innego autora – symbolizować koronę cierniową Chrystusa, znacznie słuszniej jednak należy widzieć w nich odcień pewnego podejścia panteistycznego, które uniwersalizuje przesłanie katedry i czyni z niej swego rodzaju panteon. Próby „rekatolicyzacji” katedry wyhamowywane są przez jej wykorzystywanie do bardzo różnych celów. Część z nich ma charakter czysto świecki, jak na przykład koncerty muzyczne. Budowla przejawia przy tym niezliczone walory dobrej sali koncertowej. Inna część mieszkańców użytkuje katedrę w celach religijnych, lecz w ogóle niezwiązanych z katolicyzmem. Do tych należą między innymi kobiety ubrane w *sari*, które biją pokłony przed posągiem Marii z Dzieciątkiem pojmowanej jako bogini prokreacyjnego sukcesu, natomiast kupki grochu, fasoli czy

il. 9 Mario Botta, Kościół w Mogno, 1986–1989, Ticino, Szwajcaria, fot. Wioleta Bakinowska

il. 10 Mario Botta, Kaplica św. Marii od Aniołów, 1990–1996, Monte Tamaro, Ticino, Szwajcaria, fot. Wioleta Bakinowska

bobu układane w równych odstępach wzdłuż fundamentów kościoła świadczą o tym, że pożytek z katedry czerpią także wyznawcy wudu¹⁸. Zawłaszczanie katedry przez wyznawców innych kultów wiąże się z tym, że spora część mieszkańców Évry pochodzi z Afryki, a ci nie całkiem zrezygnowali ze swoich starych obyczajów.

W sprawie aktualnego funkcjonowania katedry w Évry pytania budzi także jej rola jako wybitnego dzieła współczesnej architektury i powodów wybrania kształtu betonowego cylindra obłożonego cegłą. Kiedy podejmuje się dokładniejsze badania nad okolicznościami przyjęcia do realizacji projektu Mario Botta, to wówczas ujawnia się, że decydujący wpływ na ostateczną decyzję miał zaledwie jeden człowiek – Claude Mollard, ministerialny urzędnik odpowiedzialny za ocenę projektów kulturalnych, a źródłem jego opcji było osobiste przekonanie, że wskazana przez niego praca ma związki z dziełami sakralnymi Le Corbusiera, którego Mollard był wielbiciele¹⁹. Ponieważ uważał propozycje Le Corbusiera za decydujące dla powstania współczesnej architektury sakralnej, było dla niego poruszające, że w propozycji Botta zawarte są rozwiązania, które mogą zostać uznane za kontynuację pomysłów Le Corbusiera z kaplicy w Ronchamp, klasztoru w La Tourette i niedawno dopiero ukończonego kościoła w Firminy. Różnica między dziełami obu architektów polegała na tym, że archaizujące cechy architektury Le Corbusiera częściowo stłumione zostały w dziełach Botta na rzecz odwołań do wczesnego średniowiecza, zwłaszcza zaś romańskiej architektury obronnej (donżonów, wież obronnych w murach miejskich itp.). Skłonności obu architektów, mimo prób

¹⁸ Galembert 1999, s. 134.

¹⁹ Linder-Gaillard 2005, s. 236–237; Mollard 1996, s. 19–20, 28–30.

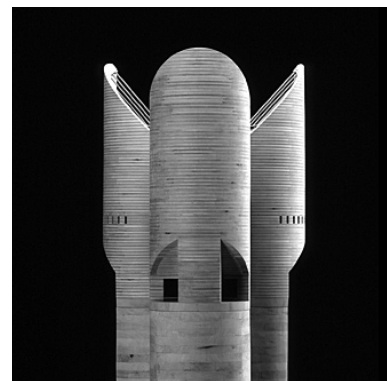
il. 11 Mario Botta, Kościół Błogosławionego Odoryka, Pordenone, 1987–1992, Włochy, fot. Wioleta Bakinowska

il. 12 Mario Botta, Kościół św. Piotra Apostoła, Sartirana di Merate, 1987–1995, Włochy, fot. Wioleta Bakinowska

określenia różnic, są jednak zbliżone, ponieważ cechy obronne można również dostrzec w kaplicy Ronchamp, która jak mała forteca umieszczona została na strategicznie ważnym wzgórzu i w klasztorze La Tourette o cechach warownego romańskiego klasztoru. Wysokie ściany katedry w Évry, w których Mollard znalazł podobieństwo z wyglądem murów miejskich średniowiecznych miast, wraz z silnie odizolowanym od zewnątrz sanktuarium kreują ten – pochodzący zarówno od Le Corbusiera, jak i z dzieł średniowiecza – „obronny” charakter katedry. Mollard uznał te wartości za odpowiednie dla obecnej sytuacji, gdy Kościół jako instytucja umacniał się na pozycjach defensywnych²⁰. Wydaje się jednak, że z punktu widzenia jego urzędniczych kompetencji olbrzymie znaczenie miała także możliwość wzbogacenia kulturowego wyposażenia miasta w dzieło światowej sławy architekta. Nie jest zatem przypadkiem, że najliczniejszymi użytkownikami katedry i gorliwymi wyznawcami jej wartości są turyści, dla których atrakcją jest dzisiaj nie jedynie zwiedzanie zabytków, lecz także obiektów wzniesionych przez modnych architektów.

Kiedy zatem jeszcze raz rozważyć powód użycia w katedrze formy betonowego walca, to okazuje się, że nie było w tym wyborze przyczyn ideowych i prób symbolicznego nawiązania do kolistej bazyliki w Jerozolimie czy dzieł architektury bizantyjskiej i romańskiej. Głównym i może jedynym powodem były osobiste skłonności architekta, który w początkowym etapie swojej twórczości formę walca wykorzystywał zarówno w budownictwie domów prywatnych, jak i budowach bankowych czy muzealnych [il. 6-8]. Motyw walca Botta wykorzystał także w kilku budowach kościelnych, po raz pierwszy w kościele

il. 13 Mario Botta, Projekt kaplicy na lotnisku Malpensa, 1997–1998, Mediolan, http://www.botta.ch/Page/Sa%201998_347_Malpensa_en.php

²⁰ Linder–Gaillard 2005, s. 237; Mollard 1996, s. 27.

²¹ Philippe Boitel, *Évry, la petite dernière*, „Notre Histoire”, 135, Paris 1996, s. 59–61 (za: Linder-Gaillard 2005, s. 234).

w Mogno, a następnie w kaplicy na górze Tamaro [il. 9-10]. W Sartirana di Merate walec ukryty został w ortogonalnej obudowie, zaś w Pordenone zamiast walca zastosował stożek [il. 11-12]. Cztery oparte o walec struktury użyte zostały ponadto w projekcie ekumenicznej kaplicy w porcie lotniczym Malpensa pod Mediolanem [il. 13]. Wobec ponownego użycia walca w katedrze w Évry oczywiste były komentarze, że budowla jest bardziej podpisem architekta niż kontynuacją historycznych francuskich katedr. Odległe od tradycji były także inne intencje towarzyszące architektowi przy tworzeniu tej budowli. W jednej ze swych wypowiedzi Botta przyznał bowiem, że zamierzał wybudować raczej „dom człowieka” niż „dom Boga” i wykreować miejsce, gdzie będzie można odnaleźć ciszę i spokój, jakich brakuje współczesnemu człowiekowi. W zamyśle architekta budowla miała być „symbolem tego, co w człowieku najbardziej ludzkie i głębokie”. Biorąc dodatkowo pod uwagę to, że obiekt stanął na placu Praw Człowieka i Obywatela, wypowiedzi Botty oddzielają dzieło od celów, jakie zwyczajowo ma katolickie miejsce kultu Boga. Botta nie separuje budowli całkowicie od religijnego przeznaczenia, jednak był transcendentny, ku któremu może być ona skierowana, nie jest tożsamy z chrześcijańsko pojmowanym bóstwem. Język Botty jest wyraźnie inspirowany pojęciami typowymi dla religioznawstwa i antropologii, a w związku z tym można mówić o „katedrze archaicznej sakralności i pierwotnych potrzeb religijnych człowieka”. Nieco dziwi, że to podejście podziela wspomniany Guy Herbulot, biskup diecezji w Évry w latach 1978–2000, według którego „ludzie dzisiaj, wierzący czy nie, potrzebują znaku, który mógłby zostać uznany za wezwanie do otwarcia się poza samego siebie”²¹. Oznaczałoby to, że każde religijne przekroczenie, akt transcendowania czysto ludzkich możliwości kieruje ku chrześcijańskiemu Bogu, tak jednak z oczywistych względów nie jest, a wypowiedź lokalnego biskupa wykazuje nadmierne zrozumienie dla sakralności o źródłach innych niż przyjęte w doktrynie katolickiej.

Czym zatem właściwie jest katedra w Évry [il. 1]? Pomysł, by przy jej pomocy zintegrować wieloetniczną i wieloreligijną populację Évry, należy uznać za mało udany. W małym stopniu jest kontynuacją narodowej tradycji budowy katedr, ponieważ w niczym nie dziedziczy tradycji słynnych gotyckich budowli. Jej artystyczne formy nie łączą się z symbolicznym przekazem chrześcijańskich czy katolickich treści. Niewątpliwie wyposaża miasto w interesujące artystycznie dzieło. Jest popisem i podpisem wybitnego architekta. Atrakcją dla turystów. Nie jest też dziełem obojętnym religijnie. Zaspokaja potrzeby katolików, ale odpowiada też dzisiejszym potrzebom posiadania miejsca skłaniającego do zadumy, kontemplacji i przekraczania w człowieku tego, co może być objęte rozumem. Jest ważnym wyrazem współczesnej duchowości, w której miejsce Boga czy sacrum zastąpione zostało przez kult transcendencji. Przy wszelkich zatem tkwiących w niej absurdach jest ponadwyznaniową katedrą najbardziej aktualnej postaci nowoczesnej religijności.

dr Cezary Wąs

Kustosz Muzeum Architektury we Wrocławiu, adiunkt w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego. Zajmuje się historią architektury współczesnej.

Bibliografia

- Gabriele Capellato** (red.), Mario Botta, Timothy Verdon, Aldo Colonetti, Alda Merini (teksty), *Mario Botta. Architetture del sacro. Progiere di Pietra*, Editrice Compositori, Firenze 2005.
- Francois Chaslin**, *La Cathédrale di Évry*, „Domus”, 773, 1995, s. 7-14.
- Francois Debié, Pierre Vérot**, *Urbanisme et art sacré: une aventure du XXe siècle*, Critérion, Paris 1991
- Claire de Galembert**, *Cathédrale d'état? Cathédrale catholique? Cathédrale de la ville nouvelle? Les equivoques de la cathédrale d'Évry*, „Archives des sciences sociales des religions”, 107, 1999, 1, s. 109-137.
- Inge Linder-Gaillard**, *The Aesthetics of Contemporary French Catholic Churches: Fortresses of Resistance?*, [w:] *Aesthetics as a religious factor in Eastern and Western Christianity*, red. Wil van den Bercken, Jonathan Sutton, „Eastern Christian studies” 6, Peeters, Leuven 2005, s. 225-239.
- Claude Mollard** (autor), **Jean Favier** (wstęp), *La Cathédrale d'Évry*, Odile Jacob, Paris 1996
- Emilio Pizzi**, *Mario Botta*, Birkhäuser-Verlag für Architektur, Basel-Berlin-Boston 1998 [wydanie III, rozszerzone].
- Jean-François Pousse**, *Mario Botta, Pour la ville. Cathédrale d'Évry*, „Techniques & Architecture”, 405, grudzień 1992- styczeń 1993, s. 34-37.
- Wolfgang Jean Stock** (red.), *Europäischer Kirchenbau 1950-2000*, Prestel, München-Berlin-London-New York 2003.

Summary

In the 1920s Le Corbusier propagated some rules that led to building up cities solely subordinated to the functional aims. The tradition of concentrating the building complex around the edifices important in cultural or spiritual life was ignored. Le Corbusier's principles were present until the 1970s, despite the long-lasting critical estimation. According to these guidelines the town of Évry was established as one of many towns surrounding Paris, with the function of protecting the capital city of France against its extensive growth. The town without a centre changed under the influence of the inhabitants. Populated with immigrants it started to be marked with the buildings that enforced the cultural identity of the particular groups. The erection of a mosque and a synagogue gave the local urbanists the reason to think of building a large cathedral in the logical centre of the town. Initially the intention did not gain the local bishop's approval, for the pastoral concepts of evangelisation were based on far less spectacular forms. Hence the ideological factors decided the erection of the cathedral, among them the tiredness of modernism and the will to come back to pre-modern tradition of shaping the city. The building of the great cathedral was supposed to remind the old French tradition of erecting cathedral edifices. In new reality however, when the town is inhabited by the people so varied ethnically and religiously, the postmodern cathedral occurred to be the work equally distant from the tradition as the modern surroundings.